

דאע"ש והאוכלוסייה הערבית בישראל: היקף האתגר ומרכיבי המענה

מוחמד אבו נסרה

המאמר בוחן את עמדות האוכלוסייה הערבית כלפי ארגון 'המדינה האסלאמית בעיראק ובשאם' (דאע"ש). הוא מתבסס בין היתר על סקר דעת קהל שבו השתתפו 690 אזרחים ערבים מוסלמים. ממצאי המחקר מלמדים כי תמיכת האזרחים הערבים בישראל בדאע"ש והצטרפות מעטים מביניהם ללחימה בשורות הארגון היא עדיין תופעה שולית מאוד בהיקפה. האוכלוסייה הערבית והנהגתה הפוליטית והדתית, על כל מרכיביה ופלגיה החשובים, יוצאות בגלוי ובמפורש נגד דאע"ש. תומכי דאע"ש הם אזרחים ערבים אשר מאמצים זהות ערבית-פלסטינית ודוחים השתייכות הקשורה לזהות ישראלית; חווים או טוענים כי הם חווים אפליה נגדם כערבים; חשים איום או התנסו באיומים ובהשפלה מצד יהודים; אינם שבעי רצון מחייהם במדינת ישראל; תומכים בפלג הצפוני של התנועה האסלאמית; תומכים בהפגנות לא חוקיות ובשימוש באלימות. התמיכה בדאע"ש היא פועל יוצא של התחזקות המרכיב הלאומי בזהותם של הערבים על חשבון המרכיב האזרחי כתוצאה מהאפליה, הניכור, הגזענות וההדרה המערכתית כלפי האוכלוסייה הערבית.

מילות מפתח: דאע"ש, ערבים, זהות לאומית, זהות אזרחית, אפליה והשתלבות

מוחמד אבו נסרה הוא חוקר (מלגאי ניובאוואר) במכון למחקרי ביטחון לאומי.

מאמר זה נכתב במסגרת התוכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים של המכון למחקרי ביטחון לאומי, בתמיכת קרן ניובאוור, פילדלפיה. המחבר מודה לפרופ' סמי סמוחה מאוניברסיטת חיפה, שהתיר לו לעשות שימוש מלא בנתוני סקר יחסי-יהודים 2015.

מבוא

דאע"ש מגלם תופעה פוליטית וחברתית המהדהדת בעולם הערבי וברחבי תבל. שאלת המחקר המובילה במאמר זה היא – כיצד תופסים האזרחים הערבים בישראל את ארגון 'המדינה האסלאמית בעיראק ובשאם' (להלן דאע"ש), וכיצד מושפעת תפיסה זו מגורמים פוליטיים, אזרחיים ואישיים? זאת ועוד, המחקר יבחן כיצד תופסים האזרחים הערבים את המאבק העולמי בדאע"ש ואת מעמדו בעולם המוסלמי, את סיכויי שרידותו ואת השפעתו על הביטחון הלאומי של מדינת ישראל. השיח סביב מעמדם של האזרחים הערבים בישראל החל להתפתח עם קום המדינה. האוכלוסייה הערבית נתפסה ככלל בקרב הרוב היהודי והממסד לדורותיו כציבור שנאמנותו למדינה מפוקפקת, ולכן הוא עלול לפעול נגד ביטחון המדינה, באמצעות שיתוף פעולה עם גורמים עוינים.¹ חשדנות בסיסית ונמשכת זו נשענת על גורמים רבים ועמוקים: הראשון ביניהם הוא הסכסוך המתמשך בין ישראל לעולם הערבי בכלל, ועם העם הפלסטיני בפרט. לכך מצטרפת ההזדהות הבסיסית של האוכלוסייה הערבית בישראל עם העם הפלסטיני ועם תביעותיו הלאומיות.² מכאן נבנתה במהלך השנים התפיסה הביטחונית כלפי האוכלוסייה הערבית, שעיצבה את מערכת היחסים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. זו השפיעה במידה רבה על מעמדם החברתי-כלכלי והפוליטי של האזרחים הערבים, ועל השתלבותם בחברה הישראלית.³ ככלל ניתן לומר כי בין רוב היהודים לרוב הערבים בישראל מתנהלת מערכת יחסים מרוחקת מאוד, המאופיינת בחוסר אמון ובניכור, ולכן קיים שסע עמוק.⁴ על רקע היסטורי מתמשך זה ניתן לבחון את השפעת ההתפתחויות שחלו במרחב מאז פרוץ 'האביב הערבי' וצמיחת ארגוני טרור חדשים, וביניהם דאע"ש. הסיכונים הנובעים מאלה, כפי שהם נתפסים בישראל, וגל הטרור האחרון מאז אוקטובר 2015 הגבירו שוב את השיח הביטחוני כלפי האוכלוסייה הערבית, ואיימו להעכיר שוב את היחסים הרגישים בין שתי האוכלוסיות.

מעטים המחקרים שבחנו את מעמדו של דאע"ש בחברה הערבית בישראל.⁵ מחקרים של מנדלבאום ושוייצר מ-2015 התמקדו במספר האזרחים הערבים שהצטרפו לשורות דאע"ש ובמאפייניהם. ממחקרם עלה כי 24 אזרחים ערבים הצטרפו לארגון, אך לא נמצא פרופיל אישי משותף להם. המאמר הנוכחי מרחיב את היריעה ובוחר את עמדות האוכלוסייה הערבית כלפי דאע"ש, ואת הגורמים המשפיעים על עמדות אלו.

מאפייני התמיכה בדאע"ש בקרב האוכלוסייה הערבית

דאע"ש הוא ארגון טרור דתי סוני שהוקם ב-2014, לאחר שהתפצל מאל-קאעדה בעיראק. הוא צמח על רקע אי-היציבות הפוליטית-ביטחונית והתפרקות המשטרים בעיראק וסוריה. עליית דאע"ש נבעה מגורמים פוליטיים, אזרחיים ובינלאומיים. בין

אלה בולטים הוואקום הפוליטי במדינות ערב, כישלונן של התנועות האסלאמיות המסורתיות במילוי החלל, היעדר אסטרטגיות פעולה ואירצון של מדינות המערב לנקוט צעדים לטיפול במציאות החדשה, וחוסר יכולתם של ארגוני אופוזיציה מתונים לשתף פעולה ולגבש חזון משותף.⁶ הצביון הדתי של הארגון וקריאתו להקמת מדינה אסלאמית שתהווה את הבסיס לח'ליפות משכו אליו לוחמים רבים ממדינות העולם, המאמינים בג'יהאד הסלפי. לצורך מאמר זה נגדיר את התמיכה בדאע"ש כמתייחסת לקשת רחבה של פעילויות, החל מלחימה בשורות הארגון, דרך גיוס מתנדבים חדשים ותמיכה כלכלית בהם, הזדהות אידאולוגית והפצת תכנים ברוח הארגון, וכלה במגעים עם אנשי הארגון.

הקשר בין פרטים באוכלוסייה הערבית בישראל לבין דאע"ש התחיל להירקם עם פרוץ המלחמה בסוריה והתפרקות המדינה שם. מספר האזרחים הערבים שיצאו מישראל ללחום בשורות דאע"ש אינו ידוע, וההערכות מתבססות על מידע שמפרסמים גורמי הביטחון. מדוח השב"כ מ-2015 עולה כי 32 אזרחים ערבים הצטרפו לדאע"ש, שבעה מהם נהרגו במהלך הקרבות. עוד עולה מנתונים אלה כי מתחילת שנת 2015 נעצרו ונחקרו 41 אזרחים ערבים בגין תמיכה בדאע"ש. בין אלה בולטת חקירת שלושה צעירים תושבי יפיע, שהקימו חוליית דאע"ש במטרה לבצע פעולות טרור בישראל. הם רכשו כלי נשק, ערכו אימוני ירי ותכננו לבצע פיגוע ירי לעבר בסיס צה"ל, להשליך בקבוקי תבערה לעבר נידת משטרה, וכן לפעול נגד בתי עסק ערביים המוכרים אלכוהול. עוד דווח על חשיפת התארגנות של תומכי דאע"ש בנגב: שישה תושבי חורה, ביניהם ארבעה מורים שפעלו להפצת רעיונות הארגון. חלקם התכוונו לצאת ולהצטרף ללחימה בשורות דאע"ש בסוריה. דפוס תמיכה נוסף בדאע"ש הוא מימון יציאתם של מתנדבים ערבים לסוריה.⁷ דפוס אחר נחשף עם הגשת שני כתבי אישום בשנת 2015 נגד אזרחים ערבים, בגין תמיכה ברעיונות דאע"ש והפצת חומרי תעמולה. כך הוגש באוגוסט 2015 כתב אישום נגד 14 אזרחים ערבים בשל תמיכה ברעיונות דאע"ש ברשתות החברתיות.⁸ התמיכה בדאע"ש וברעיונותיו עברה במקרים אחדים את גבולות התמיכה והפכה לתכנון, ונראה שאף לביצוע פעילות טרור נגד יעדים ביטחוניים במדינת ישראל. אולם בסך הכול נראה כי מדובר במספרים זעומים של אלה שנחקרו, או שנגדם הוגש בפועל כתב אישום בהקשר של תמיכה בדאע"ש.

מהמקרים הספורים של תומכי דאע"ש בחברה הערבית שנחשפו לא ניתן לצייר פרופיל אחיד. גיל המתנדבים לארגון נע בין 19 לכ-30, אשר חיים ביישובים ערביים מגוונים. מספר הנשים ביניהם נמוך מאוד (באוגוסט 2015 נעצרה אימאן כאנג'ו בדרכה להצטרף לדאע"ש). חלק מהתומכים משכילים, חלקם מורים ולפחות אחד מהם הוא עורך דין (עדנאן סעיד על-א-דין, שגייס צעירים לדאע"ש ופעל להכשרתם לביצוע פיגועים בישראל נגד יהודים ובני העדה הדרוזית⁹).

עמדות האוכלוסייה הערבית בישראל כלפי דאע"ש

הסקרים שנערכו הניבו תוצאות שונות ביחס לעמדות האוכלוסייה הערבית כלפי דאע"ש, גם אם כולם הצביעו על התנגדות נחרצת לארגון. הסקר שערכה מכללת אחווה¹⁰ בשנת 2015 חשף כי 86 אחוזים מהערבים בישראל מתנגדים לדאע"ש, וסבורים שהוא פוגע בתדמית האסלאם. לפי סקר זה, כ־82 אחוזים מהערבים רואים בדאע"ש ארגון טרור קיצוני, והם כערבים מתביישים בו. למרות זאת, הסקר קובע כי רבים מקרב הציבור היהודי חושבים שלפחות 30 אחוזים מהערבים בישראל מזדהים עם דאע"ש. בסקר אחר שערך מכון המחקר פיו (Pew)¹¹ נמצא כי 91 אחוזים מהציבור הערבי בישראל דיווחו על יחס שלילי נגד דאע"ש, ורק ל־4 אחוזים מהם הייתה דעה חיובית כלפיו.

סקרים אלה מספקים תמונה חלקית בלבד. הם אינם שופכים אור על ההתייחסות לדאע"ש בקרב מנהיגי האוכלוסייה הערבית או בקרב אנשי דת. הם גם אינם מתייחסים לגורמים המשפיעים על העמדות שנסקרו, ובסוגיות אלה יתמקד פרק זה. בחינת עמדות הציבור הערבי תתבסס על סקר מדד יחסי ערבים-יהודים 2015¹² ועל נתוני סקר מדד השלום של המכון הישראלי לדמוקרטיה. הניתוח יתבסס על תשובותיהם של 550 ערבים מוסלמים שהשתתפו בסקר מדד יחסי ערבים-יהודים, ושל 140 ערבים מוסלמים שהשתתפו בסקר מדד השלום.

רשימת משתני המחקר, השאלות שמדדו כל אחד מהמשתנים ומקור הנתונים מופיעים בנספח מס' 1 (בסוף המאמר). עמדות מנהיגי האוכלוסייה הערבית ואנשי הדת מבוססות על כתבות מהעיתונות וראיונות בתקשורת.

ניתוח הממצאים מלמד כי 84 אחוזים מהערבים המוסלמים מתנגדים לדאע"ש ורואים בו ארגון טרור שהם מתביישים בו. זהו נתון מובהק, משמעותי ומשקף בבירור את ההסתייגות מתופעת דאע"ש, ואולי אף את ההתנגדות הברורה של הערבים בישראל אליה. להלן נתייחס לגורמים המשפיעים על אלה המזדהים עם דאע"ש.

גורמים פוליטיים/זהותיים: 47 אחוזים מאלה שאפיינו

את עצמם בתשובותיהם כתומכי דאע"ש מגדירים עצמם כערבים או כפלסטינים, ללא שום מרכיב ישראלי בזהותם. 81 אחוזים מאלה רואים בזהות הפלסטינית והמוסלמית שלהם מרכיב בולט ביותר מבחינתם. יתר על כן, כ־69 אחוזים מאלה כלל אינם שבעי רצון או לא שבעי רצון במידה מספקת מהיותם אזרחי ישראל. 50 אחוזים מהם תומכים בפלג הצפוני של התנועה האסלאמית,¹³ וכ־91

הסקר שערכה מכללת אחווה בשנת 2015 חשף כי 86 אחוזים מהערבים בישראל מתנגדים לדאע"ש וסבורים שהוא פוגע בתדמית האסלאם.

אחוזים מהם הצביעו בבחירות האחרונות לכנסת למפלגת 'הרשימה הערבית המשותפת'. לנתונים אלה משמעות כפולה: ראשית, המיעוט הזניח של תומכי דאע"ש והמזדהים עמו מסתייג מלכתחילה מזהותו הישראלית, וזאת בניגוד גמור

לרוב הגדול (70 אחוזים¹⁴) של הערבים בישראל, המזהים עצמם (גם) כישראלים; שנית, קיים קשר אידאולוגי בין המזדהים עם דאע"ש לאלה המזדהים על המרכיב הקיצוני יותר של התנועה האסלאמית. מובן שאין להסיק מכך שתומכי התנועה האסלאמית תומכים ומזדהים עם דאע"ש, נראה כי ההיפך הוא הנכון.

גורמים אזוריים: 76 אחוזים מתומכי דאע"ש סבורים שהממשלה מתנהגת אל הערבים כאל אזרחים עוינים שאינם ראויים לשוויון, או כאל אזרחים מדרגה שנייה. 43 אחוזים מביניהם מעידים על כך שנתקלו באופן אישי באיומים, בהשפלות או במכות מצד היהודים. 48 אחוזים מביניהם תומכים בהפגנות לא חוקיות, וכ־40 אחוזים מהם תומכים בשימוש באלימות. נתונים אלה משקפים שוב את המגמה של התומכים בדאע"ש והמזדהים עמו, שכשליש מהם אקדמאים, לבטא עמדה אנטי־ישראלית ברורה ולהטיל את האחריות לעמדתם בסוגיה הנבחנת כאן על הממשלה ועל האפליה שלה כלפיהם.

לוח 1 להלן מתייחס לעמדות המוסלמים בישראל כלפי דאע"ש. הממצאים מתייחסים לשיעור המוסלמים המסכימים לכל אחת מהשאלות ברמה הכללית ולפי המשתנים: דתיות, הצבעה לרשימה המשותפת והשכלה אקדמית. מהלוח עולה כי 98 אחוזים מהאזרחים הערבים המוסלמים סבורים שרוב המוסלמים בעולם אינם תומכים בדאע"ש. 50 אחוזים מאלה הם דתיים, 28 אחוזים מהם הצביעו לרשימת המשותפת בבחירות לכנסת ו־39 אחוזים מהם בעלי השכלה אקדמית. כמחצית מהערבים המוסלמים (55.4 אחוזים) מאמינים שדאע"ש אינו מהווה סכנה ממשית לביטחונה של ישראל. 52 אחוזים מהם דתיים, 81 אחוזים מהם הצביעו לרשימה המשותפת בבחירות לכנסת ו־32 אחוזים מהם בעלי השכלה אקדמית. 25 אחוזים מהאזרחים הערבים המוסלמים סבורים כי נמוכים הסיכויים שהכוחות הלוחמים נגד דאע"ש בעולם המערבי והערבי יצליחו למוטט אותו בעתיד הנראה לעין. 40 אחוזים מהם דתיים, 25 אחוזים מהם הצביעו לרשימת המשותפת בבחירות לכנסת ו־53 אחוזים מהם בעלי השכלה אקדמית.

32 אחוזים מהאזרחים הערבים המוסלמים סבורים שאפילו אם דאע"ש ינוצח ויתמוטט, האסלאם הקיצוני שהוא מייצג לא ייחלש.

32 אחוזים מהאזרחים הערבים המוסלמים סבורים שאפילו אם דאע"ש ינוצח ויתמוטט, האסלאם הקיצוני שהוא מייצג לא ייחלש. 38 אחוזים מאלה הסבורים כך הם דתיים, 7 אחוזים מהם הצביעו לרשימה המשותפת בבחירות לכנסת ו־47 אחוזים מהם בעלי השכלה אקדמית. 64 אחוזים מהציבור הערבי סבורים שהממשל האמריקאי בראשות הנשיא אובמה והעם האמריקאי אינם נחושים מספיק כדי להילחם בדאע"ש עד לניצחון. 41 אחוזים מהם דתיים, 88 אחוזים מהם הצביעו לרשימה המשותפת בבחירות לכנסת ו־50 אחוזים מהם בעלי השכלה אקדמית.

88 אחוזים מהם הצביעו לרשימה המשותפת בבחירות לכנסת ו־50 אחוזים מהם בעלי השכלה אקדמית.

בציבור הערבי המוסלמי בישראל קיימת הסכמה רחבה (64 אחוזים) כי אנשי דאע"ש אכן נחושים מספיק כדי להמשיך בלחימה עד "הניצחון". 40 אחוזים מהם דתיים, 83 אחוזים מהם הצביעו לרשימה המשותפת בבחירות 2015 ו-10 אחוזים מהם בעלי השכלה אקדמית.

לוח 1: עמדות הערבים המוסלמים כלפי דאע"ש: חלוקה לפי דתיות, הצבעה לכנסת והשכלה אקדמית (באחוזים)

שאלה	כללי	דתיים	הצביעו לרשימה המשותפת	אקדמאים
רוב המוסלמים בעולם אינם תומכים בדאע"ש	98.0	50.0	28.0	39.0
דאע"ש אינו מהווה סכנה ממשית לביטחונה של ישראל	55.4	52.0	81.0	32.0
נמוכים הסיכויים שהכוחות הלוחמים נגד דאע"ש בעולם המערבי והערבי יצליחו למוטט אותו בעתיד הנראה לעין	25.0	40.0	25.0	53.0
אם דאע"ש ינוצח ויתמוטט, האסלאם הקיצוני שהוא מייצג לא ייחלש	32.0	38.0	7.0	47.0
הממשל האמריקאי בראשות הנשיא אובמה והעם האמריקאי אינם נחושים מספיק כדי להילחם בדאע"ש עד לניצחון	64.0	41.0	88.0	50.0
אנשי דאע"ש אכן נחושים מספיק כדי להמשיך בלחימה עד "הניצחון"	64.0	40.0	83.0	10.0

עמדות ההנהגה הערבית בישראל ואנשי הדת כלפי דאע"ש

בדומה לאזרחים הערבים, גם מנהיגי הציבור הערבי יצאו בצורה נחרצת נגד ארגון דאע"ש ופשעיו. מאזן גנאים, ראש ועד ראשי הרשויות הערביות וראש עיריית סכנין התייחס לדאע"ש כאל ארגון טרור רצחני, הסותר את ערכי הדת האסלאמית: "אנחנו נגד הצטרפות של אזרחים ערבים לארגונים כמו דאע"ש. הדת שלנו שונה ממעשיהם הפושעים".¹⁵ גם חבר הכנסת אחמד טיבי התנער מדאע"ש וגרס כי הוא אינו ארגון מוסלמי. לדבריו, העולם המוסלמי חייב להילחם בדאע"ש ולעשות הכול כדי למנוע את המשך מעשי הטרור שלו ברחבי העולם.¹⁶ גם איימן עודה, ראש 'הרשימה הערבית המשותפת' גינה את מעשי הרצח והפיגועים של דאע"ש: "דאע"ש הם אויבי האנושות כולה, העולם הערבי חייב להקיא אותם מתוכו ולהוביל לניצחון עמי האזור למען שלום צודק ודמוקרטיה".¹⁷ גם ראאד סלאח, מנהיג הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית קבע כי מעשי דאע"ש אינם

עולים בקנה אחד עם האסלאם, וכי מטרת הארגון היא לפגוע בתדמית האסלאם והמוסלמים. עוד טען סלאח כי דאע"ש מאיים על האזור ובמיוחד על עזה, וקבע כי כניסתם של אנשי דאע"ש לרצועת עזה תגרום מלחמת אחים.¹⁸ למרות דברים ברורים אלה הביע סלאח התנגדות למלחמה שמנהלות ארצות-הברית והקואליציה של מדינות ערב נגד דאע"ש, בטענה שזו עלולה לפלג ולהרוס את סוריה ועיראק ולפרק את העולם הערבי והאסלאמי.¹⁹

גם הרוב הגדול של אנשי הדת הביע התנגדות לדאע"ש ולפעילויותיו. ביטוי לכך ניתן בדבריו של אחד השיח'ים שהשתתף בכנס התנועה האסלאמית: "דאע"ש הורס את שם האסלאם. הם מבצעים מעשים אכזריים שמנוגדים לדת המוסלמית. אם הם ימשיכו בדרכם וארצות-הברית לא תשמיד את הארגון הזה – אני בטוח שהרבה אזרחים ערבים ממדינת ישראל יחדרו לסוריה, ויהיו מוכנים להקריב את חייהם כדי להילחם נגד דאע"ש".²⁰

סיכום: בין הזהות הלאומית לזהות האזרחית

תמיכת האזרחים הערבים בישראל בדאע"ש והצטרפות מעטים מביניהם ללחימה בשורות הארגון היא עדיין תופעה שולית בהיקפה. אם בכלל, היא מעידה דווקא על ההסתייגות מדאע"ש, ממדיניותו ומפעולותיו, ועל חשש עמוק ממנו. האוכלוסייה הערבית והנהגתה הפוליטית והדתית, על כל מרכיביה ופלגיה החשובים, יוצאות בגלוי ובמפורש נגד דאע"ש. שיעור גבוה מהאזרחים הערבים סבור כי דאע"ש אינו זוכה לתמיכה בעולם המוסלמי; הממשל האמריקאי בראשות הנשיא אובמה והעם האמריקאי אינם נחושים מספיק כדי להילחם בדאע"ש עד לניצחון; ואנשי הארגון נחושים מספיק כדי להמשיך בלחימה עד "הניצחון". לעומת זאת, האזרחים הערבים חלוקים ביניהם באשר לאיום שמהווה דאע"ש על ביטחונה של מדינת ישראל, ולגבי יכולתם של הכוחות הלוחמים נגד דאע"ש בעולם המערבי והערבי למוטט אותו בעתיד הנראה לעין.

אם אכן – על פי הסקרים – כ-16 אחוזים מהאזרחים הערבים אינם מתנגדים לדאע"ש, טמונה בכך סכנה לא קטנה לביטחון המדינה ולציבור הערבי בה. גם אם קיים פער בין הזדהות ותמיכה לבין מעשי טרור נגד המדינה ואזרחיה, יהודים או ערבים, ברור שהאתגר מחייב היערכות, מעקב, חשיפה ואכיפה כלפי העוברים על החוק. הואיל והתמיכה בארגוני טרור נחשבת בדרך כלל לאחד מהכוחות המניעים פעילות טרוריסטית, הרי תמיכה בדאע"ש, גם אם היא מצומצמת בהיקפה, טומנת בחובה סכנה מסוימת, גם אם עקיפה.

ממצאי המחקר הנוכחי מאפשרים גם לבנות פרופיל חברתי של תומכי דאע"ש: מדובר באזרחים ערבים אשר מאמצים זהות ערבית-פלסטינית ודוחים השתייכות הקשורה לזהות ישראלית; חווים או טוענים כי הם חווים אפליה נגדם כערבים;

חשים איום או התנסו באיומים ובהשפלה מצד יהודים; אינם שבעי רצון מחייהם במדינת ישראל; תומכים בפלג הצפוני של התנועה האסלאמית; תומכים בהפגנות לא חוקיות ובשימוש ב אלימות. פרופיל זה מתייחס לשני מרכיבים עיקריים: המרכיב הלאומי והמרכיב האזרחי.²¹ המרכיב האזרחי מתייחס להיותם של הערבים אזרחים במדינת ישראל, כולל הקשר למדינה, נושא הזכויות האישיות, המעמד, השייכות הפוליטית ועוד. ביטוי לזהות האזרחית הוא שמירה על חוקי המדינה, השתתפות בבחירות המקומיות ובבחירות לכנסת, השתלבות חברתית כלכלית ועוד. מנגד, המרכיב הלאומי מתייחס להשתייכותם של האזרחים הערבים לעולם הערבי, ובמיוחד לעם הפלסטיני. במסגרת זו מודגשת דווקא ההיבדלות מהישראלים ומהישראליות, כאשר במוקד הזהות ניצבת השאלה הזהותית-לאומית, במיוחד במדינה המדגישה יותר ויותר את היותה יהודית, הלכה למעשה. יש בכך משום סתירה מובנית המשפיעה על מקומו של בן המיעוט הערבי בישראל.

בסתירה כזו קיים פוטנציאל הרסני, אולם בשל עוצמתו של המרכיב האזרחי והאיש, ניתן להשפיע על היחס בינו לבין המרכיב הלאומי. סדר מרכיבי הזהות של האזרחים הערבים מושפע במידה ניכרת ממערכת היחסים עם המדינה ועם החברה היהודית, וממעמד בחברה הישראלית. מדיניות של אפליה וניכור, וודאי גם גזענות והדרה מערכתית כלפי האוכלוסייה הערבית מחזקים או עלולים לחזק את המרכיב הלאומי על חשבון המרכיב האזרחי, ולהיפך. חיזוק המרכיב האזרחי ובנייה של תהליכי צמיחה, העצמה ושגשוג מחזקים את המרכיב האזרחי על חשבון זה הלאומי.

מכאן נובע שהתמיכה המצומצמת בדאע"ש ניזונה במידה מכרעת מהמציאות החברתית, הכלכלית והפוליטית שבה חיים ערבים בישראל, וממערכת היחסים שלהם עם האוכלוסייה היהודית. ניתן להמחיש את מורכבות

מעמדה של החברה הערבית בעובדה ששיעור התמיכה בדאע"ש בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל (16 אחוזים) עולה על שיעור התמיכה בארגון במדינות ערביות כגון ירדן (3 אחוזים) ולבנון (0 אחוזים) וברשות הפלסטינית (6 אחוזים).²² זו אינה אמירה תיאורטית בלבד. מציאות של אפליה מתמשכת במרכיבי היסוד של היום-יום, הנתפסת על ידי רבים כמכוונת, פוגעת במרקם העדין של היחסים בין המיעוט הערבי לרוב היהודי, ובסיכויי הצמיחה לקראת השתלבות ויציבות. דוגמה בולטת לכך היא חוסר העשייה הנמשך ביישובים הערביים בתחום אכיפת החוק. האלימות

התמיכה המצומצמת בדאע"ש ניזונה במידה מכרעת מהמציאות החברתית, הכלכלית והפוליטית שבה חיים ערבים בישראל, וממערכת היחסים שלהם עם האוכלוסייה היהודית.

והפשעה הגואה בחברה הערבית פוגעת לא רק בה, אלא גם בסדר הציבורי הכללי ובביטחון הלאומי. המרחק בין פשיעה לטרור אינו רב.²³

על מנת למנוע התרחבות של התמיכה בדאע"ש ובארגוני טרור בכלל, על המדינה לפעול באופן נמרץ ונמשך לחיזוקו של המרכיב האזרחי, על חשבון המרכיב הלאומי הקיים והמשפיע. זהו אינטרס משותף למיעוט הערבי ולרוב היהודי. תפקידה של הממשלה הוא לקדם ולממש אינטרס משותף זה באופן יסודי. לאחרונה נראים סימנים חשובים לכך שהממשלה מבינה את המציאות, את הסיכונים ואת הדרך לצמצמם. מדיניות ההשתלבות החברתית-כלכלית מוכרת ומוצהרת עתה כאסטרטגיה ממשלתית, והדרך היחידה לממשה היא להכיר באפליה ובפער ולפעול בעוצמה לצמצום באופן ניכר. ללא התקדמות מהירה ובלתי מותנית בנתיב שהותווה לתוכנית החומש למגזר הערבי מדצמבר 2015 ייוותר חלל ריק, שאותו צפויים למלא ארגונים ג'יהאדיסטיים למיניהם וביניהם דאע"ש. במקביל, על ההנהגה הערבית הפוליטית והדתית לצאת במסע שיחזק את מגמת ההשתלבות, ויאפשר את מימושה בטווח הקרוב האפשרי. גם לאלה תפקיד מכריע בתהליך חיוני זה. בסיכום נראה כי דאע"ש לא הצליח עד עתה לחדור לעומק ולרוחבו של הציבור הערבי בישראל. לא ברור עד כמה הארגון אכן רואה בחדירה כזו משימה עיקרית שלו ומרכיב במלחמתו נגד ישראל, שנראה כי אף היא אינה נמצאת בראש סדר העדיפויות שלו. ההאטה הניכרת בהתחזקותו ובהתפשטותו של דאע"ש ודאי לא תגביר את התעניינותו בנעשה בזירה הישראלית ואת פעילותו בנושא. עם זאת, בהיותו ארגון המסתמך במידה רבה על יצירת אווירה המזינה תמיכה בו ומעודדת גם טרור בנקודות תורפה של יריביו, יש להביא בחשבון שגם בישראל עלולה להיווצר אווירה של תמיכה בארגון ותרגומה למעשי טרור. בצד פעולות הסיכול המתבקשות של גורמי הביטחון, יש בהקשר זה חשיבות מכרעת לצמצום פוטנציאל ההיקלטות של אווירה עוינת ופוגענית מצד המזדהים עם דאע"ש ודומיו. הנתיב להשגת יעד חיוני זה הוא השתלבותו של המיעוט הערבי בחברה הישראלית.

לבסוף, המחקר חשוב להבנת עמדותיה של האוכלוסייה הערבית בסוגיות ביטחוניות, והשפעת מעמד המורכב והבעייתי בחברה הישראלית על עמדות אלו. התבססות המחקר על סקר חברתי תובעת סיוג ממצאי המחקר. התייחסות הסקרים לסוגיות ביטחוניות כגון תמיכה בדאע"ש – שעלולה בראיית חלק מהנשאלים לסבך אותם עם רשויות החוק – עלולה לפגום בנכונותם לחשוף את עמדותיהם האמיתיות, והדבר פוגע באמינות הסקרים. חשוב גם שמחקרים עתידיים יבחינו בין רמות התמיכה בדאע"ש: אהדה, גיוס תומכים והצטרפות בפועל לפעילות הקשורה לארגון.

נספח 1: רשימת משתני המחקר, השאלות שמדדו כל אחד מהמשתנים ומקור הנתונים

משתנה	שאלה	מקור הנתונים
תמיכה בדאע"ש	דאע"ש הוא ארגון טרור קיצוני ואני כערבי מתבייש בו	מדד יחסי ערבים-יהודים 2015
תמיכת העולם המוסלמי בדאע"ש	לדעתך, האם רוב המוסלמים בעולם תומכים או לא תומכים בפעולות של ארגון דאע"ש?	מדד השלום
הכוחות הלוחמים נגד דאע"ש בעולם המערבי והערבי יצליחו למוטט אותו	מה לדעתך הסיכוי שהכוחות הלוחמים בעולם המערבי - ארצות-הברית ומערב-אירופה והעולם הערבי הנלחמים נגד ארגון דאע"ש - יצליחו בעתיד?	מדד השלום
התמוטטות דאע"ש תחליש את האסלאם הקיצוני	אם ארגון דאע"ש ינוצח ויתמוטט, האם לדעתך גם האסלאם הקיצוני שהוא מייצג ייחלש מאוד?	מדד השלום
נחישות האמריקאים במלחמתם נגד דאע"ש	האם לדעתך, הממשל והעם האמריקאי כיום נחושים או לא נחושים מספיק כדי להילחם בדאע"ש עד הניצחון?	מדד השלום
נחישות דאע"ש בלחימה עד הניצחון	עד כמה, לדעתך, אנשי ארגון דאע"ש נחושים או לא נחושים מספיק כדי להמשיך בלחימה עד הניצחון?	מדד השלום
הסיכון לישראל מצד דאע"ש	האם לדעתך, בשלב הנוכחי דאע"ש מסכן או לא מסכן את עצם קיומה של ישראל?	מדד השלום

הערות

- בויםל, י'. **צל כחול לבן: מדיניות הממסד הישראלי ופעולותיו בקרב האזרחים הערבים השנים המעצבות – 1958–1968**. חיפה: פרדס הוצאה לאור, 2007.
- חסון, ש' ואבו עסבה, ח'. (עורכים), **יהודים וערבים בישראל במציאות משתנה**. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2004.
- חסון, ש' וקרייני, מ'. (עורכים), **חסמים בפני שוויון הערבים בישראל**. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2006; סמוחה, ס', יחסי ערבים-יהודים בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. בתוך: א' יער וז' שביט (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית** (עמ' 231–263). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2001.
- אבו נסרה, מ', **"ביזנס זה ביזנס, ביזנס זה מחוץ לפוליטיקה": על יזמות עסקית משותפת בין יהודים לפלשתינאים אזרחי ישראל**. עבודת גמר המוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת תואר מוסמך. החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2012; חיידר, ע', הכלכלה הערבית בישראל: מדיניות יוצרת תלות. בתוך ע' חיידר (עורך), **ספר החברה הערבית בישראל (1): אוכלוסייה, חברה, כלכלה** (עמ' 171–200). ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד, 2005; שחאדה, מ', **חסימת הפיתוח: המדיניות הכלכלית כלפי המיעוט הערבי בישראל**. חיפה: מדה אל-כרמל, המרכז הערבי למחקר חברתי יישומי, 2006, (בערבית).
- אבו נסרה, מ', **"ביזנס זה ביזנס, ביזנס זה מחוץ לפוליטיקה"**; גבזון, ר' והקר, ד', **השסע היהודי-ערבי בישראל**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006; חיידר, ע',

- "כוח העבודה הערבי בישראל: תהליכי הכלה והדרה בשוק העבודה". בתוך: ר' ח'מאיסי (עורך), **ספר החברה הערבית בישראל (3): אוכלוסייה, חברה, כלכלה**, (עמ' 252-279); ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד, 2006; ח'מאיסי, ר', "מגננוני השליטה בקרקע וייהוד המרחב בישראל". בתוך: מ' אלחאג' וא' בן-אליעזר (עורכים), **בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה** (עמ' 421-447). חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה ופרדס הוצאה לאור, 2003.
- Abu-Asbah, K. & Abu Nasra, M., "Factors and obstacles impeding economic development within Palestinian Localities in Israel: The case of the Food Industry," In N. Khattab & S. Miaari (Eds), *Palestinians in the Israeli Labour Market: A Multi-disciplinary Approach* (pp. 213-239), New York: Palgrave Macmillan.
- 5 מגדלבאום, א' ושווייצר, י', "השפעת המדינה האסלאמית על אזרחיה הערבים של ישראל ועל הפלסטינים בעזה ובגדה המערבית". בתוך: י' שווייצר וע' עינב (עורכים), **המדינה האסלאמית: דגל שחור מתנוסס מעליה** (עמ' 135-142). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2015.
- 6 מיכאל, ק', "איך נולדה מדינה? התהליכים והסיבות להקמת המדינה האסלאמית". בתוך: י' שווייצר וע' עינב (עורכים), **המדינה האסלאמית: דגל שחור מתנוסס מעליה** (עמ' 13-22). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2015.
- 7 "תושב חורה נעצר בחשד שסייע בגיוס לארגון הלוחם נגד משטרו של אסד", אתר השב"כ, 27 במאי 2014, <http://www.shabak.gov.il/publications/publications/Pages/NewItem270514.aspx>
- 8 יואב זיתון וחסן שעלאן, "אישום: תושב אום אל-פחם עשה לייקים לדאעש", ynet, 28 במאי 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4662477,00.html>
- 9 פוראת נסאר וניר דבורי, "אישום: עו"ד מהצפון גייס צעירים ישראלים לדאע"ש – ואימן בשחיטה", חדשות 2, 15 בינואר 2015, http://www.mako.co.il/news-military/security-q1_2015/Article-9a71735488cfa41004.htm או "נחשפה התארגנות של דאע"ש בישראל", אתר השב"כ, 18 בינואר 2015, <http://www.shabak.gov.il/publications/publications/pages/newitem180115.aspx>
- 10 חסן שעלאן, "סקר: 86% מערביי ישראל נגד דאעש, 54% מהיהודים חוששים להגיע ליישובים ערביים", ynet, 22 בפברואר 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4629305,00.html>
- 11 Jacob Poushter, "In nations with significant Muslim populations, much disdain for ISIS," Pew Research Center, November 17, 2015, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/11/17/in-nations-with-significant-muslim-populations-much-disdain-for-isis/>
- 12 סמוחה, ס', **לא שוברים את הכלים: מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2015**. חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2016.
- 13 התמיכה התייחסה לאפשרויות: חבר פעיל, חבר מהשורה ואוהד.
- 14 סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי מסוף 2015.
- 15 חסן שעלאן, "חשש בסכנין: זוג ושלוש ילדיהם הצטרפו לדאעש", ynet, 22 ביוני 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4671421,00.html>
- 16 "כשטיבי מתנער מהארגון הרצחני", ערוץ 7, 21 במארס 2016, <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/318799>
- 17 אריק בנדר, "ח"כ אימן עודה: דאעש הם אויבי האנושות כולה", **מעריב**, 22 במארס 2016, <http://www.maariv.co.il/breaking-news/Article-532607>

- 18 דלית הלוי, "השיח' סלאח תוקף את דאעש", ערוץ 7, 5 ביולי 2015,
<http://www.inn.co.il/News/News.aspx/301674>
- 19 ג'קי חורי, "ראאד סלאח על חבירת מדינות ערב לארה"ב: 'קואליציה של רשע'", **הארץ**,
12 בספטמבר 2014, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2432170>
- 20 חסן שעלאן, "כנס התנועה האסלאמית: ישראל עוזרת לדאעש", *ynet*, 12 בספטמבר
2014, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4570347,00.html>
- 21 סמוחה, ס', **אוטונומיה לערבים בישראל?** רעננה: המרכז לחקר החברה הערבית
בישראל, 1999.
- Sa'di, A. H. "Identity in a context of conflict: The question of Palestinians in Israel,"
in: A. Kemp, D. Newman, U. Ram & O. Yiftachel (Eds.), *Israelis in conflict: Hegemonies, identities and challenges* (pp. 101–122). Eastbourne, UK: Sussex
University Press, 2004.
- Suleiman, R., "Perception of the minority's collective identity and voting behavior:
The case of the Palestinians in Israel," *The Journal of Social Psychology*, 142(6), pp.
753–766, 2002.
- 22 Jacob Poushter, "In nations with significant Muslim populations, much disdain for
ISIS," Pew Research Center, November 17, 2015,
<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/11/17/in-nations-with-significant-muslim-populations-much-disdain-for-isis/>
- 23 גילהר, דב, "טיבי: 'הפיגוע בתל אביב בוצע בנשק חוקי, לא של המגזר הערבי'", וואלה
חדשות, 6 בינואר 2016, <http://news.walla.co.il/item/2922768>